

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 1 • NR 8 • 1963

Litt om Heraldiske Fisk
Av Hans Krag

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Litt om Heraldiske Fisk

Av Hans Krag

ISIN artikkel »Bergensfarerne og Islands eldste Våben« (i HT hft. 5, s. 197-204) har Sven Tito Achen gitt en grunnleggende behandling av emnet og stillet de spørsmål, som ennu blir å besvare. Bare på ett punkt bør artikkelen suppleres. Det gjelder et moment, som Achen og de som før ham har behandlet emnet, har oversett, og som formodentlig kan tjene til kronologisk å bestemme den innbyrdes rekkefølge av Islands og bergensfarernes våben.

De lybske bergensfareres våben i segl fra 1415 (se s. 198, fig. 2) viser et delt skjold, i 1. felt en kronet *stokkfisk*, i 2. felt en halv ørn fast på delingen. Om tydingen av dette segl kan det ikke herske tvil. Men det tre-snitt med »Insignia Islandiæ« som finnes foran i Holar-salmeboken fra 1589, viser ikke, som før er blitt sagt, en stokkfisk, men en *klippfisk* (se s. 199, fig. 3).

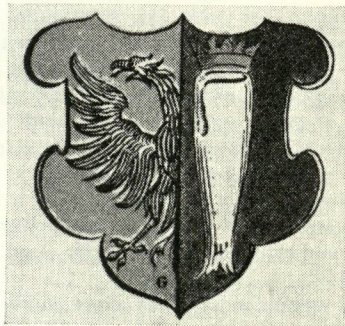
En *stokkfisk* er en fisk, som efter at hode og innvoller er fjernet, blir ophengt (parvis) og vindtørret. (En annen fremgangsmåte, som vi i foreliggende tilfelle kan se bort fra, består i at fisken flekkes like til haleroten, og derefter ophenges enkeltvis.)

En *klippfisk* derimot, er en saltet og tørret fisk. På grunn av saltet blir den aldri så tørr som en stokkfisk. Efter at hodet er fjernet, og fisken flekket, slik at den bare henger sammen i ryggskinet, blir det meste av ryggen fjernet, og fisken behandles med salt, for siden å vaskes og tørres på fjellgrunn.

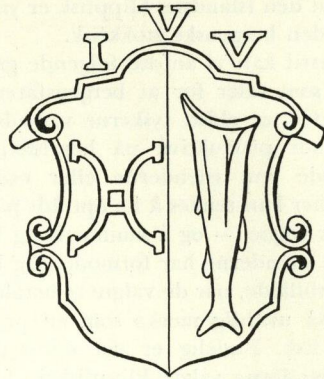
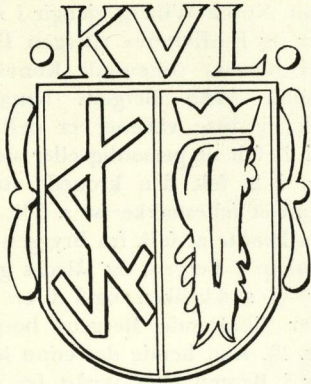
Det er lett å se forskjell på en stokkfisk og en klippfisk. For å trekke

en heraldisk sammenligning, så sees stokkfisken, likesom den heraldiske løve, fra siden, utenifra, i en usymmetrisk profil, mens klippfisken vender sine to flekkede kjødsider frem og viser et symmetrisk bilde, som best kan sammenlignes med en *léopard de front*.

At heraldiske kunstnere, fjerne fra fiskemarkedet, her ikke har forstått finessen, skal ikke forundre. Men klippfiskens større bredde, dens karakteristiske symmetri og/eller delingslinjen midt på, den som stokkfisken nødvendigvis savner, finner vi allikevel mer eller mindre klart antydnet i de fleste fremstillinger av Islands våben. Det gjelder såvel våbenet på Olaus Magnus' Nordens-kart fra 1539 (se s. 199, fig. 4) som de danske kongevåbener, hvor Island er med, gjengitt av Poul Bredo Grandjean i »Det danske Rigsvåben«, København 1926. (En

1. Kontorets våben fra prospektet av Bergen av Hieronymus Scholeus 1585. Våbenet finnes i Kontorets segl fra 1406 og til ut i det 18. årh. — Se Oluf Kolsrud: »Bergens Bys Segl«, Bergen 1921, s. 44, 281 og pl. X, 2.

2. To våbener tilhørende borgere i Bergen. Cordt von Lübeck (initialer KVL), efter segl i Norske Kancelli-innlegg 1687 12/3, og Jasper von de Velde (initialer IVV), efter segl i Norske Kancelli-innlegg 1725 7/5. — I det siste våben er stokkfisken ukronet.

undtagelse er her plansje VII, som synes å vise en stokkfisk.)

I »Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder« står under *fisketilvirkning* for Norges vedkommende blant annet: »Tørking på berg av saltet og flekt fisk (skåret opp i buken, men sammenhengende i ryggen og hodekappet), klippfisk, forekommer etter 1500-tallet [meningen er formodentlig: etter år 1500] (helst av torsk).«

Fremstillingen av vanlig tørrfisk, rundfisk eller stokkfisk, går selvfølgelig langt lenger tilbake i tiden.

I samme kilde står det om Island: »Indtil i 1400-tallet synes islænderne udelukkende at have behandlet fisken ved tørring... I 1400- og 1500-tallet omtales eksport af saltfisk i tønnder... Tørrfisken var dog hele tiden den vigtigste eksportartikel.«

I et islandsk manuskript fra o. 1360 finnes i margin en tegning av en fisk som Achen gjengir (se s. 200, fig. 5). Dette er utvilsomt en klippfisk eller saltfisk, til forveksling lik fisken i Holar-salmebokens tresnitt, bortsett

fra halen, som viser at fisken i manuskriptet formodentlig er en torsk, fisken i salmeboken en sei.

Jeg slutter mig helt til Achen, når han om tegningen sier: »Hvis denne spesielle stokfisk var ment som landets våben, ville tegneren neppe have udeladt kronen og da slet ikke skjoldet!« — Bare at det er ingen stokkfisk, men altså en klippfisk eller saltfisk. Og dermed må formodningen om at den dengang var »et af de almindeligste syn inde eller ude i hele Island« bortfalle. Tvert imot, hvis dateringen er riktig, med andre ord, hvis tegningen ikke er av en senere dato enn manuskriptet, fremstiller den en *nyhet* på fiskeproduksjonens område: Islands eldste kjente klippfisk.

Den videre behandling av dette spørsmål overlater jeg til studenter av fiskefremstillingens historie. Hva som da blir tilbake av heraldisk interesse, er en begrunnet formodning om at klippfisken, før den var blitt mer almindelig på Island, la oss si i 1500-årene, neppe vilde sette spor i øens heraldik. Bare av denne grunn tør vi

tro, at den islandske klippfisk er yngre enn den bergenske stokkfisk.

Hertil kan vi anføre følgende grunner, som taler for at bergensfarernes stokkfisk er eldst: tyskerne var adskillig mer produktive på heraldikkens område enn islenderne eller nogen, som her kan tenkes å ha optrådt på Islands vegne, — og i sammenheng hermed: islenderne har formodentlig hatt et forbillede, når de valgte et heraldisk sett så uvanlig merke som en preparert fisk. Endelig er det sannsynlig, at islenderne valgte klippfisken, fordi stokkfisken allerede var optatt; ellers vilde det for islenderne ha vært mest nærliggende å velge stokkfisken, som også på Island var det vanlige produkt, og det til de grader, at stokkfisken dér gjalt som legalt byttemiddel istedenfor penger.

Hvad den heraldiske stokkfisk angår, var den for Bergens vedkommende ikke bare et «stadstegn» for Bryggen, men var også en del av det tyske kontors våben. Dette bestod av de samme felter som bergensfarernes våben, bare i omvendt orden (se fig. 1).

Johan Koren Wiberg gjengir i »Bomarker og Innflyttere« (Bergen 1935) en del våbener tilhørende Kontorets kjøbmenn (ikke Bergens borgere). Skjoldet i disse våbener er delt og viser i 1. felt et personlig eller slektsmerke, i 2. felt den kronede stokkfisk som et fellesmerke (se s. 202, fig. 7). Det hendte at folk fra Bryggen tok borgerskap i Bergen, og således gjenfinner vi stokkfisken også i en del våbener tilhørende Bergens borgere (se fig. 2). Kan hende det ennå lever slekter i Bergen eller utgått fra Bergen som fører eller med historisk hjemmel kunde føre den kronede stokkfisk. Det vilde være morsomt å få bragt det på det rene.

I »den bergenske stokkfisk« har vi en lignende foreteelse som »den halve frisiske ørn«, som jeg skrev om i HT nr. 5, s. 205-07. Det delte skjold med i det ene felt et fellesmerke eller et merke, som viser tilhørighet av et eller annet slag, synes å være et i første rekke nordtysk fenomen, som vel ennå ikke er tilstrekkelig undersøkt.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.